

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XX

Neőir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ

Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL

Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XX

İstanbul - 2000

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail **ÖZDOĞAN**

Tel : + 90 212 528 63 18 Fax :++ 90 212 528 63 17

Yazı İşleri Sorumlusu : **Nejat GÖYÜNÇ**

Tel : + 90 216 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 212 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Tel : + 90 501 28 23 - 612 86 71

Yazışma Adresi: **ENDERUN KİTABEVİ**, Büyük Reşitpaşa Cad.

Yümni İş Merkezi 22/46 Beyazıt - İstanbul

sunmayı başarmıştır. Mısır Sorunuyla ilgili çalışmalar ne bu kitapla başlamış, ne de bu kitapla son bulacaktır. Ancak eminimki bu çalışma, Osmanlı'nın söz konusu dönemine veya konuya ilgi duyan herkesin kitaplığında yerini alacak ve bir başvuru kaynağı haline gelecektir.

Mustafa GÖKÇEK

Colin IMBER, *Ebu's-su'ud The Islamic Legal Tradition*, Edinburg University Press 1997, XII+288.

Osmanlı araştırmaları Batı'da son yıllarda gittikçe artan bir ilgiye muhatap oluyor. Bu ilgidен hiç şüphesiz Osmanlı hukuk araştırmaları da nasibini alıyor. Colin Imber'in yukarıda tam künyesini verdiğimiz kitabı bu araştırmaların son örneklerinden birisidir.

Kitap üç bölümden oluşuyor. Tarihi ve Hukuki Arkaplan başlığını taşıyan Birinci Bölüm'de (3-62) iki alt bölüm halinde önce kısaca Osmanlı hukukunun genel yapısı tanıtılıyor ve Ebussuud Efendi'nin hayatı yetiştirdiği ilmi muhit, öğrenimi, şeyhulislamlığa kadar yaptığı görevler ve ilmi kişiliği üzerinde duruluyor. Daha sonra İslam hukuku, oluşum biçimi, hukukçuların bu oluşumdaki rolü, örfi hukuk (the secular law), padişahın bu alandaki yetkisi ve fetvalardan söz ediliyor. Hukuki Otoritenin Kaynakları: Şeri Hukuk ve Osmanlı Sultanı başlığını taşıyan İkinci Bölüm'de (63-111) ise yine iki alt bölüm halinde önce devletin İslam hukukundaki yeri ve fonksiyonları, Osmanlı devlet anlayışı, devletin görev ve yetki sahaları Hanefi mezhebinin padişaha tanıdığı alan üzerinde durulmakta, daha sonra da önce hilâfet kurumu ve bu konuda ortaya konulan teoriler ile Osmanlıların hilâfet iddiaları ve bunun hukuka yansımaları hakkında bilgi verilmekte ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Ayrıntılarıyla Hukuk başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm'de de (113- 272) toprak tasarrufu ve vergi, vakıflar, evlenme ve boşanma, suçlar ve haksız fiiller alt başlıkları halinde Ebussuud Efendi'nin hukuk anlayışının bu alanlara nasıl yansıdığı örneklerle ortaya konmaya ve böylece bu Osmanlı şeyhulislamının İslam-Osmanlı hukukundaki yeri belirtilmeye çalışılmıştır. Kitabın sonunda da lügatçe ile indeks yer alıyor.

Imber ele aldığı konuyu önce didaktik olarak inceliyor; daha çok ders kitaplarında alışık olduğumuz ayrıntılı bilgiler veriyor. Bu bilgiler arasına diğer hukukçuların ve Ebussuud Efendi'nin fetvalarını serpiştiriyor. Ancak bu tür bir anlatımla Ebussuud Efendi'nin Osmanlı hukukundaki yeri belirtilmiş olmuyor. Çünkü bu fetvaların çok önemli bir bölümü sadece bu hukukçunun değil, bir çok İslam hukukçusunun fetva mecmuasında bolca bulunuyor. Bunların Ebussuud Efendi'ye aidiyeti fıkıh kitaplarındaki bilgilerin fetva şeklinde onun kaleminden tekrar edilmesinden ibaret. Öyle ki burada Ebussuud Efendi'nin ismi yerine bir başka Osmanlı şeyhulislamının isminin konması kitapta çok fazla bir değişiklik yapma zarureti ortaya çıkarmıyor. Halbuki böyle bir çalışmadan beklenen Ebussuud Efendi'nin

Osmanlı hukuk uygulamasına yön veren ve yenilik teşkil eden fetvalarının zikredilmesi ve bunların Osmanlı hukuk tarihi açısından tahlil edilmesidir.

Colin Imber kitabın kurgusunu başlangıçtan itibaren İslam hukukunun ilk dönem içtihatları ışığında şekillendiği ve hiç değişmediği, değişmeyeceği esası üzerine kuruyor. Keza devlet başkanlarının bu hukukun gelişmesinde ve uygulanmasında hiç rollerinin bulunmadığını peşinen benimsiyor. Bu noktadan hareket edince her içtihad farklılığını ve padişahın uygulamaya yönelik her tavrını bu hukukun temel esprisine aykırı görüyor ve Ebussuud Efendi'yi bu aykırılıkları mahirane bir biçimde örten veya ortadan kaldıran bir hukukçu olarak takdim ediyor. Halbuki İslam hukuku sosyal ihtiyaçlar ışığında değişen ve ortaya konan içtihatlarla zenginleşen bir hukuktur. Bu gelişmede hukukçular kadar olmasa da devlet başkanlarının rolü vardır. Böyle bir rolün devreye girdiği her durumda bunun İslam hukukuna aykırılık teşkil ettiğini söylemek mümkün değildir.

Bir Osmanlı tarihçisi olan Imber, Ebussuud Efendi'nin Osmanlı hukuk tarihindeki yerini belirtmek için fıkıh kitaplarından bilgiler, fetva mecmualarından örnekler nakletmekte ve bunlardan hukuki sonuçlar çıkarmaktadır. Bunları yaparken Imber'in hukuk formasyonu eksikliği hemen dikkat çekmekte, bazan verilen bilgileri yanlış anlamakta bazan da hatalı yorumlamaktadır. Özellikle Osmanlı hukukunun muhtelif dallarında Ebussuud Efendi'nin rolünün belirtildiği üçüncü bölüm bu bakımdan hayli zengin örneklerle sahiptir. Keza Imber aynı eksiklik sebebiyle kullandığı kelimelerde ve hukuki terimlerde fazla seçici davranmakta, bu sebeple de kurduğu cümlelerden onun kastettiğinden farklı anlamlar çıkmaktadır.

Söz gelimi Imber'e göre velisi tarafından evlendirilen baliğa kızın rızası aranır, erkeğin aranmaz (s. 166, 171). Erkeğin rızasının aranmaması onun esasen boşama yetkisine sahip olması sebebiyledir (s. 171). Halbuki kadın olsun erkek olsun eksik ehliyetlilerin ve ehliyetsizlerin rızaları aranmazsa da temyiz gücüne sahip ve bülüğa eren tam ehliyetlilerin rızaları aranır. Öncekilerde aranmaması onların cinsiyetleri sebebiyle değil, velilerinin zorlayıcı velâyetleri (velâyet-i icbar) altında bulunmaları sebebiyledir. Sonrakilerde aranması da yine cinsiyetleriyle ilgili değil, temyiz kudretine sahip olarak bülüğa ermiş olmalarıyla ilgilidir. Öte yandan bülüğa ermiş bir erkeğin istemediği bir evliliğin kurulmasını icazet vermemek üzere önlemesi ile boşanma ile son vermesi arasında doğurduğu hukuki sonuçlar bakımından fark vardır. Keza İmber velâyet ile nafaka yükümlülüğünü de birbirine karıştırmaktadır. Erkek çocuklar üzerindeki velâyet bülüğa kadar, kız çocuklar üzerindeki ise evlenene kadar demesi (s. 192) bu karşılığın ürünüdür. Kız çocuklar üzerinde evliliğe kadar devam eden babanın nafaka yükümlülüğüdür, velâyet değil. Her iki cins için velâyet bülüğla sona erer.

Evlilikte eşler arasındaki denklik (kefaet) Imber'e göre bir sihhat şartıdır (s. 172), Halbuki kefaet esas itibarıyla evliliğin bağlayıcı (lâzım) olmasının şartıdır. Yukarda da ifade edildiği gibi bağlayıcı olmakla geçerli (sahih) olmak farklı iki hukuki durumdur. Bağlayıcı olmasa da

kefaet şartı yerine gelmeyen akitler itiraz edilene kadar geçerli bir evliliğin bütün sonuçlarını doğurur. Öte yandan bu tür evliliğe ancak belirli süre içinde itiraz edilir. Sihat şartı eksik olan evlilik ise başlangıçtan itibaren geçersizdir. Müslüman kadınlarla gayrimüslim erkeklerin evlenememesi de Imber'in iddia ettiği gibi (s. 172-173) kefaet sebebiyle değildir. Din farkı geçici bir evlilik engelidir ve buna riayet bir inikad şartıdır. Eğer kefaet eksikliği sebebiyle yasak olsaydı velinin itiraz etmemesi durumunda evliliğin geçerli olarak devam etmesi gerekirdi. Hanefilerde kefaet sebebi olarak gösterilen dini açıdan denkliği Imber yanlış örneklendirmiştir. Imber bülüğa erme muhayyerliğini (hıyaru'l-bülüğ) hukuken bir boşama olarak düşünmektedir (s. 202). Halbuki muhayyerlik hakkının kullanılması boşama değil, bir fesihtir. İkisi de netice itibarıyla evliliğe son veriyor gibi görünmekte ise de doğruduğu sonuçlar bakımından aralarında fark vardır.

Imber, Merginani'nin *Hidaye* isimli eserinden mala yönelik haksız fiillerin en önemlisi olan gasbın tanımını vermekte sonra da bunu açıklamaktadır. Bilindiği ve Colin Imber'in de doğru olarak naklettiği üzere Hanefi hukukçulardan Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre taşınmazlar gasba konu olmazlar. Çünkü bu iki hukukçuya göre gasbın gerçekleşmesi için haksız fiilin mala yönelik olması gerekir, mal sahibine veya zilyede değil. Taşınmazlarda fiil mala yönelik değil de zilyede yönelik olduğu için burada gasp gerçekleşmez. Eğer gasbın gerçekleşmediğinin hukuken ne anlama geldiğini bilmiyorsanız bu kuraldan taşınmazlara yönelik haksız fiilin suç ve günah olmadığı kanaatine varabilirsiniz. Colin Imber de öyle yapıyor. (*The consequence of this rule is that illegal occupation is neither a crime nor a sin...*) (s. 216). Burada Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre gasbın taşınmazlarda gerçekleşmemesi bunun günah veya suç olmadığı anlamına gelmez, failin ağır gasb sorumluluğu altına girmediği anlamına gelir. Bu durumda taşınmazlara hukuka aykırı olarak el koyma durumunda meydana gelen zararlar için itlaf sorumluluğu esasları caridir. Öte yandan bir fiilin suç sayılabilmesi için İslam hukukunda mutlaka had veya kısas suçları arasında yer alması gerekmez. Suçların çok büyük bir bölümü düzenlenmesi devlet başkanına bırakılan tazir gurubunda yer alır. Gâsıbın bir taşınmaza zorla el koyması durumunda bu taşınmaz her halükarda sahibine iade edildiği gibi, failin suç işleme kasdı ve diğer unsurlar göz önüne alınarak uygun bir tazir cezası da verilebilir. Hele Imber'in böyle bir hukuk dışı işgalin günah olmadığı sonucuna varması bütünüyle şaşırıdır. Gerek *Kuran-ı Kerim*'de (Bakare, 2/188) gerek *Sünnet*'te (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72), başkasının malının hukuka aykırı olarak alınmasının yasaklandığı açıkça belirtilir. Bir yasağın çiğnenmesinin dini müeyyidesi de günahtr.

Colin Imber'deki hukuk formasyonu eksikliği zaman zaman onu çok müşkil duruma düşürmektedir. Osmanlı kanunlarının getirdiği yeniliklerden bahsederken Osmanlı kanun yazıcılarının tereddütlü de olsa genel bir hukuk kuralını kanunnamelere dercederek bu alanı geliştirdiklerinden bahsetmektedir (s. 221). Imber'e göre bu yenilik kasıt unsurunun kabul

edilmesidir. Ona göre bu yenilik kundakçılık suçunda açıkça görülmektedir. Uriel Heyd'in neşrettiği Osmanlı Ceza Kanunnamesi'nde bir kimsenin başkasının evini veya dükkanını ateşe vermesi durumu düzenlenmekte, eğer ateşe veren bunu kasden yapmışsa salb edeler denmektedir. Kanunnamenin değişik bir nüshasında "sehv ile olmuşsa ilden süreler" ilavesi vardır (*Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, s. 81, md. 92). Aslında kanunnamede her hangi bir yenilik, İslam hukukundaki genel kurala ve uygulamalara aykırı bir durum yok. Sayın Imber buradaki (kasden yapmışsa) kısmını Osmanlı kanun koyucularının İslam hukukuna getirdiği önemli bir yenilik olarak sunuyor. Ve bakın daha neler diyor: (Klasik İslam hukukunda bir malı ateşe vermek bir suç değil bir gasıptır (*usurpation*); kasden yapılıp yapılmadığını bakılmaksızın zararın tazmin edilmesi sorumluluğunu doğurur.) (a.y.). Buna göre kanunnamede kasden yapılması durumunda salb edilmesi önemli ama biraz tereddütlü bir yenilik oluyor.

Burada Colin Imber'in hukuki sorumluluk - cezai sorumluluk ayrımını bilmediği, en hafif ifadeyle böyle bir ayırma dikkat etmediği görülüyor. Bu sebeple de örnek verdiği kundaklama fiilindeki hukuki sorumluluğun unsurlarıyla cezai sorumluluğun unsurlarını karıştırıyor. Kundaklama olayının bir hukuki sorumluluğu vardır; verilen zararın tazmin edilip edilmeyeceği meselesiyle ilgilenir; bir de cezai sorumluluğu vardır; faile tazminden ayrı olarak bir ceza verilip verilmeyeceğini düzenler. Bir fiil aynı zamanda hem hukuki sorumluluğu, hem de cezai sorumluluğu gerektirebilir. Bu sebeple Imber'in "Hanefi hukukunda kusurlu olarak verilen zarar tazmin borcu doğurur, cezayı gerektirmez." sözü (s. 226) gerçeği yansıtmamaktadır. Gelelim yazarın verdiği örneğe. Kitapta zikredilen kundaklama fiili doğrudan itlaf gurubunda yer alan bir haksız fiildir. Colin maalesef bunu da yanlış isimlendirmiş, gasp (*usurpation*) demiştir. Gasp ve itlaf farklı haksız fiillerdir. Doğrudan itlafta hukuki sorumluluğun gerçekleşmesi ve tazmin borcunun doğması için kasıt ve daha genel olarak kusur aranmaz. Bu klasik İslam hukukunda da böyledir, post-klasiğinde de böyledir. Ancak aynı fiil için cezai sorumluluk söz konusu olduğunda bunun tahakkuku için kusur unsurunun mutlaka var olması gerekir. Bu zikredilen kanunnamenin getirdiği bir yenilik değildir. Zikri geçen kanunname 92. maddede birinci kısmında itlaf sorumluluğunun sahibini bulmaya yarayan düzenleme getirilmiş, ikinci kısmında ise aynı fiilin doğurduğu cezai sorumluluğu düzenlenmiş ve kasden yapmışsa faile salb cezası öngörülmüştür. Bu bir tazir cezasıdır ve zikredilen ceza kanunnamesi tazir suç ve cezalarını düzenlemek üzere hazırlanmıştır.

Birkaç sayfa sonra bu defa doğrudan (mübaşeret) ve dolaylı (tesebbüben) itlaf ayrımını ve bunun doğurduğu sonuçları dikkatten kaçırmakta ve Ebussuud Efendi'nin önemli bir yorum yaptığı sonucuna varmaktadır. Ebussuud Efendi buradaki fetvasında kocasının atını ahıra bağlamak üzere götürülen ve onu salıveren bir kadının tazmin sorumluluğunu düzenlemektedir. Ebussuud Efendi'ye göre kadın atı kontrol edemediği için salıvermiş de kaybolmuşsa bir tazmin sorumluluğu yoktur (s. 227). Imber burada da Ebussuud Efendi'nin kadını kusurlu de-

ğilse sorumlu tutmamasını klasik Hanefi görüşünden ayrılma olarak yorumlamaktadır. Çok muhtemel ki Imber bünun bir dolaylı itlaf olduğunu farketmiyor. Bu farketmeyiş bir sonra zikrettiği fetvayı yorumlamasından da belli. Bu fetvada da hayvanlara bekçi olarak tutulan Zeyd'in kusuru olmadan Amr'ın eşeğinin kaybolmasından sorumlu tutulmayacağı hükmünü Hanefi hukuku için yenilik kabul ediyor. Halbuki her iki örnekte de bir dolaylı itlaf durumu vardır ve failin sorumlu olabilmesi için kusurlu olması şarttır. İslam hukukunda doğrudan itlafta kusursuz, dolaylı itlafta kusur sorumluluğu esastır. Bu Ebussuud Efendi'nin getirdiği bir yenilik değil, İslam hukukçularının kabul ettiği bir kuraldır. Belki burada Imber'i yanılan bir başka nokta gasb ve emanet sorumluluğu farkını bilmemesidir. Gasb durumunda gasıp her türlü zararı karşılamak durumundadır. Emanet sorumluluğunda ise emin sıfatıyla zilyed kendisine bırakılan mala doğrudan zarar vermişse kusur aranmaksızın, doğrudan zararı sözkonusu değilse ancak korumada kusurlu olması durumunda meydana gelen zararı tazminle yükümlüdür. Burada kocasının atını bağlamaya götüren kadın, hayvanlara bekçilik yapan kimse hukuk bakımından bu tür bir emanet sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla fetvada açıkça belirtildiği gibi hayvanı zaptedememiş de serbest bırakmışsa veya otlamakta olan hayvanlar bekçinin kusuru olmadan kaybolmuşlarsa bunların kaybolmasından eş veya çoban sorumlu değildir.

Imber'in verdiği bazı yanlış bilgiler yukarda da ifade ettiğimiz gibi dikkatsiz kullandığı ifade ve beyanlardan kaynaklanmaktadır. Mesela geçerli bir evliliğin temel şartları sayılırken, irade beyanı (icap ve kabul) ve şahitlerle birlikte eşe ödenen mehir de sayılmaktadır (s.54). Önceki ikisi evliliğin önemli bir şartı ise de mehir böyle değildir; o evliliğin bir sonucudur. Eğer şart olsaydı buna riayetsizlik evliliğin hukuki sonucunu bir şekilde etkilerdi. Halbuki mehirdeki bir sakatlık, hatta mehirin nikah sırasında hiç belirlenmemesi evliliğin geçerliliğini veya bağlayıcılığını etkilemez; kadın evlilikle birlikte mehir almaya hak kazanır. İddet nafakasından bahsederken boşanma iddetinin yanısıra ölüm iddetinden de bahsetmesi ve ölen kocanın bu tür iddette de nafaka ile yükümlü olduğunu söylemesi (s. 183) yine böyle bir dikkatsizliğin sonucudur.

Keza tapu hakkıyla ilgili bir fetva nakleder ve yorumlarken (s. 131-132) sanki rehin konusu mal, alacaklı alacağını tahsil edemezse ona geçermiş gibi bir ifade kullanmaktadır ki doğru değildir. Rehin konusu mal borç ödenmediğinde alacaklının olmaz, mahkeme kararıyla satılarak bedelinden borç tahsil edilir. Imber fetvayı da tam olarak anlamamıştır. Ebussuud'a göre fetvada miri arazinin Amr'a tapu bedeliyle geçmesi bütünüyle geçersiz değil, tapu hakkı sahibi gaib olduğu için bu hakkı kullanamamışsa geçersizdir. Tapu hakkı sahibi gaib değilse ve zamanında bu hakkı kullanmamışsa arazinin harice satılması geçerlidir.

Vakıfların geçerliliği için mahkeme defterine kaydınının uygulamada şart olduğunu belirtmesi de bu dikkatsiz ifadeye bir başka örnektir (s. 157). Vakfın mahkemeye tescili Ebu Hanife ile diğer iki Hanefi hukukçusu (Ebu Yusuf, Muhammed) arasındaki vakfın bağlayıcılığıyla ilgili görüş farkının sonradan problem çıkarmasını önlemek ve vakfı bağlayıcı kılmak

için başvuru bir usuldür. Vakıf kurulmasını takiben şekli bir ihtilaf konusu yapılır ve sonunda Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre vakıftan dönülemeyeceğine hükmedilerek mahkeme defterine kaydedilir. Kesin bir hüküm karakterindeki bu karar vakfı ebedi olarak dönülmez hale getirir. Bu işlemin vakfın bağlayıcı (lazım) olmasıyla ilgisi vardır, geçerli olarak kurulmasıyla ilgisi yoktur. Vakfın geçerliliği ve bağlayıcılığı bütünüyle farklı kavramlardır, sonuçları da farklıdır. Gerçi bu bilgileri Imber'in eserinde de görüyoruz. Ancak buna rağmen tescilin uygulamada geçerlilik şartı olarak algılandığını söyleyerek okuyucunun zihnini karıştırmaktadır.

Colin Imber'in bir başka dikkatsizliği ceza hukukundaki şahitlikle ilgili şartlarda görülmektedir. Hanefi hukukunda muamelatla ilgili işlemlerde iki erkek veya bir erkekle birlikte iki kadının şahitlik yapabilmesini klasik anlayışta olmadığı bir biçimde ceza hukukuna teşmil etmektedir ki(s.214) sadece Hanefi hukuku bakımından değil, diğer üç mezhep bakımından da doğru değildir.

Imber İslam hukukçularının suçları, had suçları, cinayetler, gasb ve tazir olmak üzere dörde ayırdığını söylemektedir(s. 210). Bu tasnifi nereden aldığını belirtmemiş. İslam hukukunda kabul edilen ayırım suçların had, kısas ve tazir şeklinde üçe ayrılmasıdır. Gasb mala yönelik bir haksız fiildir ve klasik fıkıh kitaplarında ceza hukukunun işlendiği cinayât bölümünde değil, muamelât bölümünde yer alır ve daha çok haksız fiil sorumluluğu sebebiyle ele alınır. Gerçi gasbın cezai sorumluluk açısından da ele alınması söz konusudur. Ancak bu durumda da ayrı bir suç türü değil, tazir gurubu içinde yer alan bir suçtur.

Imber Ebussuud Efendi'nin Osmanlı arazi sisteminin hukuki esaslarının belirlenmesindeki rolünü -gereği kadar olmasa da- belirttikten sonra miri arazinin devriyle ilgili bir soruya kadılar bu devir için alım ve satım kelimelerini kullanmasınlar, bunun yerine tefviz kelimesini kullanınlar ifadesinden (s. 130), bu farklılığın sadece şekli bir farklılık olduğu gibi bir anlam çıkarmaktadır. Halbuki tefviz ile satış arasındaki fark sadece bir kelimenin diğerinin yerini alması değildir. Tefviz akde konu olan toprağın miri arazi, satış ise mülk arazi olduğunu gösterir. Mülk arazi hiç kimseden izin almaksızın her türlü hukuki işleme açık arazidir, miri arazi ise sadece tasarruf hakkının sipahinin izniyle başkasına devredilebildiği arazidir. Mesela miri arazi tefvizinde ön alım hakkı (şüfa), keza borca karşılık olarak cebri icraya konu olması söz konusu değildir. Dolayısıyla satış yerine tefvizin kullanılmasının sadece bir kelime farkı olduğunu düşünmek iki arazi sistemi arasındaki farkı gözden uzak tutmak anlamına gelir.

Öte yandan Imber'in Osmanlı devletindeki devşirme uygulamasını zimmi tebadan köle toplaması olarak nitelemesine de (s. 78) biz katılmıyoruz. Bu konudaki benzer değerlendirmeler daha çok ilk dönemde yeniçeriler arasında bulunan ve sayıları bir hayli yüksek olan köle statüsündeki harp esirleriyle (pençik oğlanı), gayrimüslim tebadan toplanan devşirmelerin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Zimmiler İslam devletinin zimmet hukuku

✓ çerçevesinde hak ve mesela cizye gibi borçları olan hür bir tebasıdır. Dolayısıyla bunlardan toplanan devşirmeler de köle değildir. Eğer bunlar köle olsaydı bunlardan cizye toplanmaması ve bunların mülk edinme haklarının ve bunlarda tasarruf etme ehliyetinin bulunmaması gerekirdi.

Colin Imber'in İslam ve Osmanlı hukuk tarihiyle ilgili çok kesin ve iddialı değerlendirmeleri de var. Zekatın fıkıh kitaplarından başka geçerliliği yoktur (s. 82), İslam'da gümrük vergisi mevcut değildir (s. 82-83) mudarebe akdinin muhtemelen faize kılıf olarak kullanıldığı (s. 143) katılmadığımız değerlendirmelerinden bir kaçıdır. Zekat'ın fıkıh kitaplarından başka geçerliliği olmadığı hangi verilere dayanmaktadır belli değil. İslam'ın ilk dönemlerinden beri alınmakta olan "uşur" vergisinin yabancı tacirler söz konusu olduğunda gümrük vergisi işlevini gördüğü bilinen bir gerçek. Mudarebenin faize kılıf olduğu iddiası çok tutarsız bir iddia. Osmanlı hukukunda yapısı ve işleyişi itibariyle mudarebe akdi faize elverişli bir akit de değildir. Faiz karz üzerine bina edilmiş sabit bir fazlalıktır, mudarabe ise bir tür ✓ şirketleşmedir ve elde edilen fazlalık (kâr) sabit değildir. Her iki akit arasında sorumluluk açısından çok temel farklar vardır.

Netice itibariyle Colin Imber'in eseri, Ebussuud dönemine ait bol materyal ihtiva etmekte ve bu Osmanlı şeyhulislamının İslam-Osmanlı hukuk tarihindeki yerini ve önemini vurgulamakta ise de burada ancak bir kısmını ele alabildiğimiz mazur görülemeyecek bilgi ve ✓ değerlendirme hatalarını da içermektedir.

M. Akif AYDIN

Evangelia BALTA, *Peuple et production Pour une interétation des sources ottomanes*, (Osmanlı Kaynaklarının Bir Değerlendirilmesi), Analecta Isisiana, Les Editions Isis, İstanbul, 1995, 281 s.

Yunanistan'ın genç kuşak tarihçileri, Türk kaynaklarından yola çıkmak suretiyle bu ülkenin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sosyal, ekonomik, kültürel tarihinin araştırılması için büyük bir çaba göstermektedirler. Unutmamak gerekir ki; kanunname, tapu tahrir defterleri vb. Osmanlı kaynakları yalnız ait oldukları döneme değil, geriye dönük bir tarihsel sürecin aydınlanmasına da önemli bir ışık tutmaktadır. Bu gerçeğin bilincinde olan Yunan meslektaşlarımız, söz konusu kaynakların, Bizans'ın son dönemi için de büyük bir değer taşıdığını kabul etmektedirler. Nitekim John Alexander'ın Osmanlı kanunnameleri üzerine yaptığı bir araştırma¹, bu belgelerin Bizans tarihinin açıklanmasına önemli bir katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur.

¹ John C. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500, circa 1600*, Athens, 1985.